

УДК: 7.071

Форманюк Тетяна Миколаївна
завідувачка сектору документально-речових фондів,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)
tananeborak@gmail.com

Tetiana M. Formaniuk
Head of the Sector of Documentary and Objects Funds,
The National Museum of the History of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)

ПОРТРЕТ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ХУДОЖНИЦІ МАРІЇ СЕЛЬСЬКОЇ-РАЙХ ІЗ ФОНДІВ НМІУ

THE PORTRAIT OF LESIA UKRAINKA BY ARTIST MARIA SELSKA-RAIKH FROM THE NATIONAL MUSEUM OF THE HISTORY OF UKRAINE'S FUNDS

Анотація

У статті атрибутовано й уведено до наукового обігу портрет Лесі Українки авторства львівської художниці М. І. Сельської-Райх, чимало ранніх робіт якої втрачено під час нацистської окупації території України (1941–1944). Також досліджено художні та стилістичні особливості означеного мистецького твору.

Ключові слова: портрет Лесі Українки, М. І. Сельська-Райх, атрибуція, Національний музей історії України, академічний живопис, імпресіонізм.

Abstract

The article studies artistic and stylistic features and introduces into scientific circulation a portrait of Lesia Ukrainka by Mariia Selska-Raikh, which has not been published before. During the occupation of Ukraine by the Nazis (1941–1944), many paintings of the artist's early work were lost, so most of the art world know her as a supporter of constructivism and cubism in Lviv.

Key words: Portrait of Lesya Ukrainka, Maria Selska-Raikh, attribution, National Museum of the History of Ukraine, academic painting, impressionism.

У 2021 р. минає 150 років із дня народження Лесі Українки (Лариси Петрівни Косач) – відомої поетеси і представниці славетної родини Косачів-Драгоманових, власниці значного інтелектуального спадку. Членами згаданої родини були письменники, історики, соціологи, журналісти, мемуаристи та бібліографи. З дитинства Леся Українка, чутлива і творча натура, виявляла здібності до співів, музики, поезії та малювання¹. Вона, зокрема, навчалася в Київській рисувальній школі М. І. Мурашка, викладачем дівчини був М. К. Пимоненко. Через тяжку хворобу Леся Українка не змогла продовжити студіювати живопис. До кола її найближчих друзів належали художники І. І. Труш, Ф. С. Красицький, О. Г. Сластіон та О. О. Мурашко².

Портрети Лесі Українки з натури малювали лише двічі. Авторами цих картин стали двоє близьких друзів поетеси, її однокурсники І. І. Труш (1900) та Ф. С. Красицький (1904). Через хворобу Лесі Українці було важко позувати. Тому чимало портретів поетеси написано саме зі світлин, їх створили відомі українські художники І. І. Падалка (1894–1937), Л. В. Іванова (1926 р. н.), М. І. Жук (1883–1964), М. Г. Дергус (1904–1997), П. Ю. Сахно (1918–1987), А. В. Навроцький (1934–2002), В. Я. Чебанік (1933 р. н.) та інші. Серед них є і Марія (Маргіт) Іванівна Сельська-Райх, яка намалювала портрет Лесі Українки вже після її смерті.

М. І. Сельська-Райх (1900–1980) народилася в єврейській родині Ісаака і Лаури Райх, які жили в м. Коломиї на території Австро-Угорщини (нині – м. Коломия Івано-Франківської обл.)³. У 1918 р. сім'я Райх переїхала до Львова⁴. В 1918–1920 рр. ще гімназисткою Марія навчалась у приватній львівській Вільній академії мистецтв, згодом у 1924–1925 рр. – у Академії красних мистецтв у Кракові, в 1926–1927 рр. – у Академії мистецтв у Відні, в 1928–1930 рр. – у паризькій Академії модерн у професорів Ф. Леже⁵ та А. Озенфана⁶. Художниця працювала в галузі станкового живопису⁷: спочатку в академічному

1 Спогади про Лесю Українку / Упоряд, вступ. стаття та коментарі А. І. Костенка. – Вид. 2-ге, доп. – Київ: Дніпро, 1971. – С. 8.

2 Чайковська В. “Якби я всіма барвами владала...” (за листами і спогадами Лесі Українки) // Житомирські літературознавчі студії. – 2013. – Випуск 7. Матеріали конференції “Поліфонія української літератури” з нагоди ювілею В. Т. Чайковської / Міністерство освіти і науки України; Житомирський державний університет ім. І. Франка, кафедра українського літературознавства та компаративістики. – Житомир. – С. 160.

3 Сельська-Рейх Маргіт [Електронний ресурс] Grynyov Art Collection: сайт. – Режим доступу: <http://grynyov.art/artist/selska-margit> (дата звернення: 16.05.2020).

4 Злобіна Т. Роман та Маргіт // Український журнал. – 2011. – Випуск 1–2(62). – С. 57

5 Леже Фернан (1881–1955) – французький художник-модерніст, засновник кубізму.

6 Озенфан Амеде (1886–1966) – французький художник, засновник посткубізму та пуризму.

7 Денисюк О. Краківська академія мистецтв у контексті українсько-польських взаємин у 1920–1930-х рр. // Художня культура. Актуальні проблеми. – 2006. – Випуск 3. – С. 565–589 [Електронний ресурс] Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського: сайт. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/khud_kult_2006_3_44.pdf (дата звернення: 08.11.2020).

стилі, пізніше – у стилях конструктивізму та кубізму. Вона долучалася до багатьох вітчизняних та зарубіжних виставках. Вдалим дебютом М. І. Райх стала її участь у виставці картин у паризькому “Салоні незалежних” (1926), де за роботу “Натюрморт із глечиком і гіпсовим бюстом” Марія Іванівна отримала схвальні відгуки. В цей час художниця працювала в імпресіоністичній манері її улюбленого митця – О. Ренуара. 18 червня 1931 р. в Катовіцах М. І. Райх одружилася з відомим львівським художником Р. Ю. Сельським⁸, із яким була знайома з часів навчання у Вільній академії мистецтв⁹. Наступного дня, 19 червня 1931 р., пара обвінчалась у греко-католицькій церкві с. Салашів Перемишльської єпархії.

На долю художниці випало багато випробувань: вона пережила революційні події і роки Другої світової війни. Більшість довоєнних картин М. І. Сельської-Райх втрачено під час Голокосту, коли Марію Іванівну та її родину ув’язнили¹⁰. В 1942 р. художниця потрапила до Янівського концтабору, звідки їй вдалося втекти з фальшивими документами завдяки допомозі друзів із українського підпілля¹¹.

У довоєнний час М. І. Сельська-Райх і її чоловік працювали як незалежні художники. Вони заснували молодіжне авангардне об’єднання художників “Artes”, були членами львівського професійного союзу художників-пластиків, входили до Асоціації незалежних українських митців (АНУМ). До початку Другої світової війни західноукраїнські митці мали тісні та плідні відносини з художніми об’єднаннями “Спокій” у Варшаві (1927–1938) й “Зарево” у Кракові (1933–1936)¹². Сельські фактично стали лідерами львівської школи малярства – яскравого явища в мистецькій культурі України ХХ ст.¹³.

Подружжя художників значно посприяло піднесенню творчої активності молодих митців післявоєнного Львова, водночас підтримуючи цей процес зв’язками із мистецькими традиціями досвідчених майстрів старої академічної школи. Помешкання Романа й Марії Сельських стало осередком, де збиралися поціновувачі справжнього, незамуленого радянською пропагандою, мистецтва: О. Ю. Ліщинський (1913–1986), В. А. Манастирський (1915–1992), К. Й. Звіринський (1923–1997), М. Д. Андрущенко (1935 р. н.) та багато інших¹⁴.

Олійний портрет Лесі Українки (130×91 см) авторства М. І. Сельської-Райх (рис. 1) надійшов до Київського державного історичного музею (нині – Національний музей історії України) в 1961 р. з Республіканської художньої виставки в Києві, організованої Міністерством культури Української РСР та Спілкою художників Української РСР. В каталозі означеної виставки відсутній запис про участь у виставці Маргіт Сельської, натомість зазначена робота її чоловіка Романа Сельського – “Карпатський пейзаж” (1961)¹⁵. Звісно, виникає питання щодо причин такої відмінності в записах музейних облікових документів та інформації каталогу виставки 1961 р.

Наявний на портреті підпис “Сельська 31” (рис. 2) та результати візуального мистецтвознавчого дослідження картини на основі вивчення еволюції художнього стилю Марії Іванівни (на прикладі її робіт із Львівської національної галереї мистецтв імені Б. Г. Возницького) є підставою для висновку, що означений портрет М. І. Сельська-Райх створила в 1931 р. у Львові, де мешкала на той час. Після розпаду львівського об’єднання “Artes” художниця почала працювати в жанрі портретного живопису, а її художньо-стилістична манера помітно змінилася. Марія Іванівна щораз більше експериментувала зі стилями колажу та модернізму. Створені в 1930–1943 рр. художницею портрети¹⁶ є різними за стилістикою, оскільки їй вже нецікаво було працювати в академічному форматі.

Портрет із колекції НМІУ є ранньою роботою М. І. Сельської-Райх та взірцем академічної школи українського живопису, написаним до переходу художниці до модернізму (у першій чверті 1930-х рр.) та українського колоризму (в 1960-х рр.). У загальному колориті портрета Лесі Українки відчувається вплив імпресіоністичної манери О. Ренуара: ніжно-кремова гама, відсутність темних та відкритих кольорів, динамічне використання теплих і холодних дрібних мазків прозорої фарби для обличчя та фігури; відсутність чіткого переходу від світла до тіні; уникання яскравих відблисків, яке надало поверхні полотна матової фактури.

На картині поетесу зображено в інтер’єрі кімнати, вона – молода жінка, яка сидить на софі, оббитій тканиною ніжного коралово-золотистого кольору. Погляд замріяний, спрямований у далечінь. Леся Українка вбрана в довгу світло-кремову сукню з високим коміром, підперезану темним паском. Лівою рукою вона спирається на бильце софи, правою притримує

8 Сельський Роман Юліанович (1903–1990) – український художник, член Спілки художників СРСР, представник мистецького напрямку український колоризм, автор численних портретів та пейзажів.

9 Карло Звіринський про Маргіт Сельську [Електронний ресурс] Фотографії Старого Львова: сайт. – Режим доступу: <https://photo-iviv.in.ua/karlo-zvirynskyy-pro-margit-selsku> (дата звернення: 28.11.2020).

10 Єврейська історія та спадщина Львова [Електронний ресурс] ArcGIS StoryMaps: сайт. – Режим доступу: <https://storymaps.arcgis.com/stories/b1a9cf854473452ab72a4c0f973c88b4> (дата звернення: 15.09.2020).

11 *Король С.* Розписи у костелі Св. Миколая у Вишнянах і питання сакрального мистецтва Романа Сельського: спроба реконструкції й аналізу // Народознавчі зошити: збірник наукових праць Інституту народознавства НАН України / За ред. С. П. Павлука. – 2019. – № 6 (150). – С. 1629.

12 *Сидоренко В. Д.* Візуальне мистецтво від авангардних зрушень до новітніх спрямувань: розвиток візуального мистецтва України ХХ–ХХІ століть / Інститут проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України. – Київ: ВХ[студіо], 2008. – С. 27.

13 *Сарабьянов Д.* Львовские художники: Р. Сельский, М. Сельская, Л. Левицкий, А. Шатковский, Р. Сильвестров, Д. Довбошинский, В. Патык, И. Сквало, Ю. Щербатенко, М. Илку, В. Борисенко, Д. Крвавич, Е. Дзындра, Ф. Брыж // Творчество. – 1968. – Часть 12. – С. 8–10.

14 *Волошин Л.* Окцидентальний артизм Романа Сельського [Електронний ресурс] Збруч: офіційний сайт інтернет-газети. – Режим доступу: <http://www.zbruc.eu/node/89426> (дата звернення: 08.10.2020); *Ваврух М.* Екслібрис у творчості львівських художників-шестидесятників // Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство. – 2015. – Випуск 30–31. – Частина 1. – С. 78.

15 Республіканська художня виставка. Живопис. Монументально-декоративне мистецтво. Скульптура. Графіка. Сатира. Плакат. Театральне і кінодекораційне мистецтво. Каталог. – Київ: Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1961. – С. 40.

16 Карло Звіринський про Маргіт Сельську...

розгорнену книжку. Біля поетеси лежить записничок зі вкладеним до нього олівцем¹⁷. М. І. Сельська-Райх на своїй картині показала Лесю Українку ніжною, світлою, мудрою, красивою та молодою – на протигагу портретам, де поетесу зображали духовно могутньою людиною-борцем. Застосовуючи майстерно поєднані художні прийоми, мисткиня створила такий образ Лесі Українки, в якому глядач водночас відчуває внутрішню силу поетеси та її тендітну жіночу красу.

Отже, портрет Лесі Українки, що зберігається у фондах НМІУ, є однією з ранніх робіт М. І. Сельської-Райх. Картину створено у 1931 р. у Львові в академічному стилі під відчутним впливом манери О. Ренуара. Цей твір художниці вирізняється оригінальним кольоровим, фактурним і композиційним вирішенням. У означеній картині М. І. Сельська-Райх розкрилась як глибоко національна мисткиня, в малярському баченні якої гармонійно поєдналися український світогляд і європейська культура.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

- Ваврух М.* Екслібрис у творчості львівських художників-шестидесятників // Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство. – 2015. – Випуск 30–31. – Частина 1. – С. 78–81.
- Волошин Л.* Окцидентальний артизм Романа Сельського [Електронний ресурс] Збруч: офіційний сайт інтернет-газети. – Режим доступу: <http://www.zbruc.eu/node/89426> (дата звернення: 08.10.2020).
- Денисюк О.* Краківська академія мистецтв у контексті українсько-польських взаємин у 1920–1930-х рр. // Художня культура. Актуальні проблеми. – 2006. – Випуск 3. – С. 565–589 [Електронний ресурс] Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського: сайт. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/khud_kult_2006_3_44.pdf (дата звернення: 08.11.2020).
- Єврейська історія та спадщина Львова [Електронний ресурс] ArcGIS StoryMaps: сайт. – Режим доступу: <https://storymaps.arcgis.com/stories/b1a9cf854473452ab72a4c0f973c88b4> (дата звернення: 15.09.2020).
- Злобіна Т.* Роман та Маргіт // Український журнал. – 2011. – Випуск 1–2 (62). – С. 57–58.
- Карло Звіринський про Маргіт Сельську [Електронний ресурс] Фотографії Старого Львова: сайт. – Режим доступу: <https://photo-lviv.in.ua/karlo-zvirynskyy-pro-margit-selsku> (дата звернення: 28.11.2020).
- Київський історичний музей. – Інвентарна книга “Малярство”. – Т. III. 1956–1971 рр. – 184 с.
- Король С.* Розписи у костелі Св. Миколая у Вишняках і питання сакрального мистецтва Романа Сельського: спроба реконструкції й аналізу // Народознавчі зошити: збірник наукових праць Інституту народознавства НАН України / За ред. С. П. Павлюка. – 2019. – № 6 (150). – С. 1626–1639.
- Республіканська художня виставка. Живопис. Монументально-декоративне мистецтво. Скульптура. Графіка. Сатира. Плакат. Театральне і кінодекораційне мистецтво. Каталог. – Київ: Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1961. – 135 с., іл.
- Сарабьянов Д.* Львовские художники: Р. Сельский, М. Сельская, Л. Левицкий, А. Шатковский, Р. Сильвестров, Д. Довбошинский, В. Патык, И. Сковало, Ю. Щербатенко, М. Илку, В. Борисенко, Д. Крвавич, Е. Дзындра, Ф. Брыж // Творчество. – 1968. – Часть 12. – С. 8–10.
- Сельська-Рейх Маргіт [Електронний ресурс] Grynyov Art Collection: сайт. – Режим доступу: <http://grynyov.art/artist/selska-margit> (дата звернення: 16.05.2020).
- Сидоренко В. Д.* Візуальне мистецтво від авангардних зрушень до новітніх спрямувань: розвиток візуального мистецтва України ХХ–ХХІ століть / Інститут проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України. – Київ: ВХ[студіо], 2008. – 188 с.
- Спогади про Лесю Українку / Упоряд. вступ. стаття та коментарі А. І. Костенка. – Вид. 2-ге, доп. – Київ: Дніпро, 1971. – 482 с.
- Чайковська В.* “Якби я всіма барвами владала...” (за листами і спогадами Лесі Українки) // Житомирські літературознавчі студії. – Випуск 7. Матеріали конференції “Поліфонія української літератури” з нагоди ювілею В. Т. Чайковської / Міністерство освіти і науки України; Житомирський державний університет ім. І. Франка, кафедра українського літературознавства та компаративістики. – Житомир, 2013. – С. 158–164.

REFERENCES

- Vavrukh M. 2015. Ekslibrys u tvorchoosti lvivskykh khudozhnykiv-shestydesiatnykiv. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Mystetstvoznavstvo*, vol. 30–31, chastyna 1, pp. 78–81.
- Voloshyn L. Oktydentalnyi artyzm Romana Selskoho [Elektronnyi resurs]. URL: <http://www.zbruc.eu/node/89426> (data zvernennia: 08.10.2020).
- Denysyuk O. 2006. Krakivska akademiia mystetstv u konteksti ukrainsko-polskykh vzaiemyn u 1920–1930-kh rr. *Khudozhnia kultura. Aktualni problemy*, vol 3. pp. 565–589 [Elektronnyi resurs]. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/khud_kult_2006_3_44.pdf (data zvernennia: 08.11.2020).
- Yevreiska istoriia ta spadshchyna Lvova [Elektronnyi resurs]. URL: <https://storymaps.arcgis.com/stories/b1a9cf854473452ab72a4c0f973c88b4> (data zvernennia: 15.09.2020).
- Zlobina T. 2011. Roman ta Marhit. *Ukrainskyi zhurnal*, vol. 1–2 (62), pp. 57–58.
- Karlo Zvirynskyy pro Margit Selsku [Elektronnyi resurs]. URL: <https://photo-lviv.in.ua/karlo-zvirynskyy-pro-margit-selsku> (data

17 Київський історичний музей // Інвентарна книга “Малярство”. – Т. III. 1956–1971 рр. – С. 10–11.

zvernennia: 28.11.2020).

Kyivskiy istorychniy muzei. Inventarna knyha Maliarstvo, vol. 3. 1956–1971 rr.

Korol S. 2019. Rozpysy u kosteli Sv. Mykolaia u Vyzhnianakh i pytannia sakralnoho mystetstva Romana Selskoho: sprobа rekonstruksii y analizu. *Narodoznavchi zoshyty: zbirnyk naukovykh prats Instytutu narodoznavstva NAN Ukrainy* (ed. S. P. Pavliuk), no. 6 (150), pp. 1626–1639.

Respublikanska khudozhnia vystavka. Zhyvopys. Monumentalno-dekoratyvne mystetstvo. Skulptura. Hrafika. Satyra. Plakat. Teatralne i kinodekoratsiine mystetstvo. Kataloh. 1961. Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo obrazotvorchoho mystetstva i muzychnoi literatury URSS.

Sarabianov D. 1968. Lvovskie khudozhniki: R. Selskii, M. Selskaia, L. Levitskii, A. Shatkovskii, R. Silvestrov, D. Dovboshinskii, V. Patyk, I. Skovalo, Yu. Shcherbatenko, M. Ilku, V. Borisenko, D. Krvavich, E. Dzyndra, F. Bryzh. *Tvorchestvo*, vol. 12, pp. 8–10.

Selska-Reikh Marhit [Elektronnyi resurs]. URL: <http://grynyov.art/artist/selska-margit> (data zvernennia: 16.05.2020).

Sydorenko V. D. 2008. Vizualne mystetstvo vid avanhardnykh zrushen do novitnikh spriamuvan: rozvytok vizualnoho mystetstva Ukrainy XX–XXI stolit (Instytut problem suchasnoho mystetstva Akademii mystetstv Ukrainy). Kyiv: VKh[studio].

Spohady pro Lesiu Ukrainku 1971. (Uporiad, vstup. stattia ta komentari A. I. Kostenka). Vyd. 2-he, dop. Kyiv: Dnipro.

Chaikovska V. 2013. Yakby ya vsima barvamy vladala... (za lystamy i spohadamy Lesi Ukrainky). *Zhytomyrski literaturoznavchi studii*. Vol. 7. Materialy konferentsii Polifoniia ukrainskoi literatury z nahody yuvileiu V. T. Chaikovskoi (Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy; Zhytomyrskiy derzhavnyi universytet im. I. Franka, kafedra ukrainskoho literaturoznavstva ta komparatyvistyky). Zhytomyr, pp. 158–164.

Перелік ілюстрацій:

Рис. 1. Худ. М. І. Сельська-Райх. Портрет Лесі Українки. Україна, Львів. Полотно, олія, 130×91 см. НМІУ.

Рис. 2. Підпис М. І. Сельської-Райх.

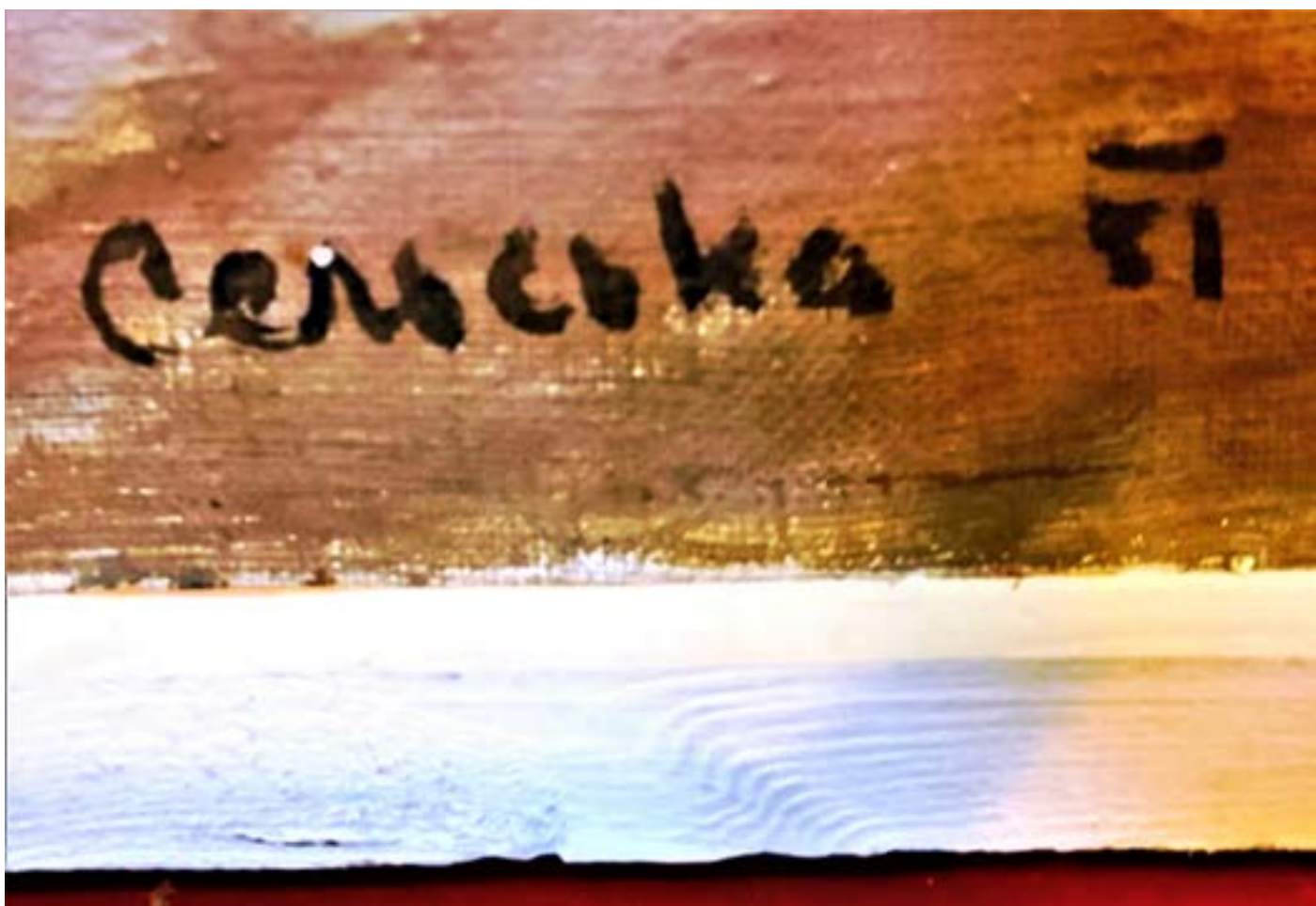

Рис. 2

Рис. 1